

Konferanslar :

ASKER VE DEVLET ADAMI ATATÜRK (1881 - 1938)*

CEMAL ENGİNSOY

Em. Korg.

I. Giriş

Toplumların yaşamında olağanüstü olaylar vardır: Savaşlar, devrimler gibi. . . Bu olayların bir bölümü olumlu, bazıları ise olumsuz dönüm noktaları olarak göze çarpar. Örneğin, Türk İstiklal Savaşı'nda (1919-1922) 30 Ağustos Başkomutan Meydan Muharebesi'nde kazanılan zafer, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini oluşturması bakımından, yakın tarihimizde hayati değerinde bir olumlu dönüm noktası teşkil eder. Buna karşılık, I inci Dünya Savaşı'nı (1914-1918) kazanan devletler arasında bulunan Fransa için, II nci Dünya Savaşı (1939-1945) öncesi dönem, olumsuz bir dönüm noktasıdır. Çünkü, o dönemde Fransa'nın iç durumunda meydana gelen yıpratıcı gelişmeler, bu ülkeyi II nci Dünya Savaşı'nda adeta bir çöküntünün eşğine getirmiştir. Fransa, böyle bir duruma niçin ve nasıl düşmüştü? Bu konferansta, elbette, bu konuyu tartışacak değilim. Bununla beraber, görünüşte askeri nitelikli, fakat temelde çok daha anlamlı ve ibret verici bir örneğe değinmeden de geçemeyeceğim. Bu örnek, çağımızın ünlü devlet adamlarından Winston Churchill'in (1874-1965) tanınmış Fransız yazarı ve Fransa Akademisi üyesi André Maurois'ya (1885-1967) 1935 yılında bir sohbet sırasında yaptığı bir tavsiyeyi yansıtıyor. Churchill'in tavsiyesi şöyle: “. . .Bakınız Mösyö Maurois, artık hikâye yazmamalısınız. Biyografi de yazmamalısınız. Bunları asla yazmamalısınız. Yapmak zorunda olduğunuz tek şey, günde bir makale, sadece bir makale yazmaktır. Her gün yazacağınız bu makalelerde aynı konuyu işlemelisiniz. Bu yazılarda, düşünebileceğiniz çeşitli açılardan ele alarak, işleyeceğiniz tek fikir şu olmalıdır: Düne kadar, dünyada en iyi durumda olan Fransız Hava Kuvvetleri, bugün, niçin dördüncü veya beşinci sıraya düşmüş bulunuyor? Şimdiye kadar adı bile geç-

* Bu konferans 10.XI.1981 tarihinde Türk Tarih Kurumu'nda verilmiştir.

meyen Alman Hava Kuvvetleri, nasıl oluyor da bugün dünyada en iyi duruma yükselmek üzeredir? Siz, bu gerçekleri Fransa'da açıklayabildiğiniz ve Fransızlara dinletebildiğiniz takdirde; bir kadının aşklarını veya bir adamın ihtiraslarını dile getirmekten çok daha büyük bir hizmet başarmış olursunuz..."¹

Churchill'in bu ilginç tavsiyesinden esinlenerek; kendi koşullarımıza göre, bizim de kendimize sormamız gereken önemli sorular ve alacağımız hayati dersler bulunduğu kanısındayım. Örneğin, ülkemizde Atatürk Çağı'nın açtığı uygarlık yoluna yönelmiş ve Atatürk Milliyetçiliği'nin yarattığı ulusal bütünlük sayesinde II nci Dünya Savaşı gibi bir felaket boyunduruğundan kendisini korumayı bilmiş olan milletimiz, 12 Eylül 1980 Harekâtı öncesi dönemde, nasıl oldu da, adeta milli birliği ve yurt bütünlüğü parçalanacak bir duruma geldi? Ya da, ulusumuzu işlerlik kazanmış gerçek bir demokrasiye kavuşturmayı amaçlayan bugünkü çabalarda; kişi, aile, okul, kışla, kurum ve toplum olarak; payımıza düşeni en iyi biçimde nasıl gerçekleştirebiliriz? Bunlara benzer soruları çoğaltmak, elbette, mümkündür. Ama, durum ne olursa olsun, bu sorunlara çözüm ararken; bana göre, her şeyden önce "tarihi kişiliği, ilke, devrim ve reformları ile *Atatürk Gerçeği*"ni ön planda tutmalı ve davranışlarımızı buna göre ayarlamalıyız.

Atatürk'ün tarihi kişiliği, kuşkusuz, bütün derinlik ve kapsamı ile incelenmeye değer. Bununla beraber, bu konferansta, Atatürk'ün sadece asker ve devlet adamlığı yanları ele alınacaktır.

II. Genel

Dünya tarihi, çağlar boyunca, üstün nitelikli askerlerin ve yüksek yetenekli devlet adamlarının etkin yaşamlarını dile getirir. Fakat, asker ve devlet adamı nitelik ve yeteneklerini bir bütün olarak kendi kişiliğinde toplamış bulunan pek az örnek insanın varlığından söz eder. Atatürk, bu müstesna insanlardan biridir. Bu nedendir ki, ansiklopedik eserler arasında belgesel bir nitelik taşıyan Encyclopaedia Britannica, Atatürk'ü "...seçkin bir Türk askeri, reformcu ve devlet adamı..." olarak tanımlar².

¹ André Maurois, Why France Fell, London, John Lane, The Brodley Head, 1941, s. 11.

² Encyclopaedia Britannica, c II, 1974, s. 255.

Atatürk, uzun bir süre dünya tarihine damgasını vurmuş bulunan dinamik bir Türk Devleti'nin, Osmanlı İmparatorluğu' (1299-1922) nun, Çökme ve Parçalanma Döneminde (1792-1922) dünyaya adını atmıştır. Bu imparatorluk, dünya tarihinin 600 yılı aşkın bir döneminde; Avrupa, Asya, Afrika kıtalarının önemli bir bölümünü kavrayan bir "süper güç" olmuştur. Kuruluşu, bir Fransız tarihçisi (Fernand Grenard) tarafından "... İnsanlık tarihinin en büyük ve en hayrete değer olaylarından biri..." olarak belirtilen Osmanlı Devleti'nin Yükseliş Dönemindeki (1453-1579) başarılarını yabancı bir tarihçi, 1878'de yayınlanan "Osmanlı Türklerinin Tarihi" adlı eserde şöyle niteliyor: "... Uzun bir fetih zincirindeki bir dizi kesin sonuçlu zaferler Türkleri askeri güçlerinin ve göz kamaştırıcı durumlarının doruğuna yükseltti. Parlak ve yüksek yetenekli 10 sultanın birbirini izleyerek yönetimin başında bulunması, Osmanlıları XIV üncü, XV inci ve XVI ncı yüzyıllarda çok büyük bir imparatorluğun sahibi kıldı. O kadar ki, bu imparatorluk, Viyana kapılarından Babülmendep Boğazı'na kadar ve Kafkaslar'dan başlayarak Kuzey Afrika üzerinden hemen hemen Atlas Okyanusu'na kadar uzanan, dünyanın en zengin ve en güzel birçok bölgesini kapsıyordu..." Fakat, bu üstün devlet, ne yazık ki, çeşitli iç ve dış nedenlerle zayıflaması sonucu; çökme ve parçalanma döneminde "Avrupa'nın Hasta Adamı" durumuna düşmüştür. Buna rağmen, XX nci yüzyılın ilk çeyrek döneminde, özellikle I inci Dünya Savaşı'nda, bu devletin silahlı kuvvetleri, "Çanakale, Kafkaslar, İran, Irak, Suriye, Filistin ve Galiçya, Romanya, Makedonya" gibi çeşitli cephelerde; sayı ve silahça her zaman üstün durumda olan hasım kuvvetlerle yiğitçe çarpışmıştır. Bu arada, özellikle Çanakale Cephesinde dikkate değer başarılar da kazanmıştır. Ancak, Türk milletinin ve ordusunun bunca fedakârlığına rağmen; Osmanlı Devleti, nihayet yenilmekten kurtulamamış; I inci Dünya Savaşı'nı hemen izleyen kısa bir süre içinde tarih sahnesinden silinmiştir. İşte, Atatürk, yaşamının büyük bir bölümünü, 38 yılını (1881-1919), çökmekte olan bir devletin içine düştüğü karmaşık bir ortamda geçirmiştir. Fakat, bütün olumsuz koşullar altında bile, kazandığı askeri başarılarla ulusal bir kahraman olmuştur. Böylece, Türk halkı üzerinde engin bir prestij yaratmış ve Türk ulusunun geleceği için bir umut ışığı oluşturmuştur. Bu ışık, herkesin her şeyden ümit kesmiş bulunduğu bir dönemde ulusuna yön veren bir öndere dönüşecek ve çağdaş Türkiye Cumhuriyeti içinde yüceliğinin doruğuna ulaşacaktır.

III. Asker Atatürk

Kemal Atatürk, her şeyden önce, meslekten yetişmiş bir asker ve askeri dehasını kanıtlamış seçkin bir komutandır. Bu görüşümüzde yalnız değiliz. Nitekim, tanınmış bir Alman profesörü, Profesör Jäescke, Atatürk'ü “Doğuştan Asker”, “Yaradılıştan Komutan” olarak niteler. Bu ve benzeri nitelemeler, çok kez, “askeri deha” sahibi anlamını taşır. Çünkü, genel olarak “deha”, özellikle “askeri deha”, kişinin özünde vardır. Atatürk de bu müstesna kişilerden biridir.

“... Gazi Mustafa Kemal'in Çanakkale Muharebelerindeki büyük başarılarını gereğince övmeye ve takdire imkân yoktur; bu konuda ne söylene azdır. 25 Nisan 1915'te, kendilerinin Arıburnu civarındaki durumu derhal kavramış olmaları, Anzak Kolordusunun ilk günde hedefine varamayışının ve dar sahile sıkışarak başarısızlığa uğrayışının en önemli sebebidir. 9 Ağustosta IX uncu İngiliz Kolordusunun ileri hareketini durdurup bozguna uğrattıktan 24 saat sonra, Gazi, kendi yaptığı bir keşfi takiben Conk Bayırındaki İngilizlere parlak bir karşı taarruz yapmıştır. Bu hücumla Türkler, Çanakkale Boğazına hâkim olan Sarıbayır Sırtlarına kesin olarak yerleşmişlerdir. İngilizler, bir daha, bu sırtları ele geçirmek için Türklerle savaşamamışlardır. Böylece, Gazi, Çanakkale Muharebelerinin sonucunu tayin etmiştir. *Bir tümen komutanının üç ayrı yerde kendi insiyatifi ile giriştiği hareketlerle bir savaşın ve hatta bir ulusun kaderini değiştirecek yücelikte bir zafer kazandığı, tarihte pek az görülür*”. Bu dikkate değer sözler, I inci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Harekâtı ile ilgili resmi İngiliz Harp Tarihinde yer alır³. Gerçekten, Atatürk, bir askeri dehayı simgeleyen birçok üstün niteliğe sahiptir. Bu görüşümüzü kanıtlayacak en yetkili kişilerden biri, belki de birincisi, Atatürk'ün en yakın silah ve devrim arkadaşı olan İsmet İnönü (1884-1973)'dür. Kendisi de seçkin bir asker ve devlet adamı olan İnönü'ye göre, “...(Atatürk'ün) büyük vasıfları vardır. Karar sahibidir, kararları açıktır ve bir defa karar verdikten sonra, onu uygulatmak için kişiliği çok etkileycidir. Mesela, komutanlıkta bu niteliği özellikle dikkati çeker. Muharebe meydanında yürütmek istediği muharebe şeklini, tertipleri, en uzak yerde bulunan askerlere kadar duyurur; onun üzerinde kendi iradesini ve azmini mutlaka sirayet ettirirdi. Bu, bir komutan için, en büyük

³ C. F. Aspinall Oglander, History of the Great War - Military Operations: Gallipoli, vol. 2, London, William Heineman Ltd., 1932, s. 485-486.

niteliklerden biridir. Askeri vasıfları hakikaten yüksektir. Her millette, her devirde yüksek vasıfta komutan sayılır. . .”⁴.

Atatürk'ün askeri dehası konusunda Amerikalı bir öğretim üyesi de şöyle diyor: “Kemal'in meslek hayatının başlangıcına askerlik hâkimdi ve hiç kuşkusuz, *kendisi askeri deha sahibi idi*. . . O'nun askeri dehası, en iyi olarak, şu beş nitelikle tanımlanabilir:

1. Kişisel cesaret,
2. Başkalarının hareketini sezme yeteneği,
3. Sabır, yani kendi hareketlerinin en etkili olabileceği zamanı kavrayış (bugünkü yaygın yabancı terimi ile “timing”),

4. Kendi amacını açığa vurmadan, başka yönlerde inandırıcı biçimde “şaşırtma”, diğer bir askeri terimle, “aldatma” hareketleri yapabilme yeteneği,

5. Hasım kuvvetlerin nispi gücünü objektif bir görüşle ve doğru olarak değerlendirebilme kabiliyeti (yani gerçekçilik). . . Kemal, kuvvetli inançlı, kesin kararlı ve kararsızlığa tahammülsüz bir adamdı. . .”⁵. Bu görüşe katılmamak, kanıtlanmış gerçekler karşısında, sanırım, olanaksızdır. Örneğin, gerçekçilik niteliğini ele alalım. Ünlü Alman şairi Goethe (1749–1832), “deha için gerekli ilk ve son şey, gerçeğe duyulan aşktır” diyor. Bu şair tanımlamasına karşılık, daha ziyade bir “hareket (aksiyon) adamı” olan Atatürk'ün görüşü ise şöyledir: “Gerçek, ne kadar acı olursa olsun, olduğu gibi kabul edilmelidir.” Bu görüşü bir örnekle vurgulamak isterim: Türk İstiklal Savaşı'nda, Türk Batı Cephesi Kuvvetleri, Kütahya–Eskişehir Muharebesi (8-23 Temmuz 1921) sonucu, Eskişehir doğusuna çekilmek zorunda kalmıştı. Beliren bu kritik durum üzerine, 18 Temmuz 1921' de muharebe alanına gelen Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa, durumu yakından inceledikten sonra, ordunun Sakarya Nehri gerisine çekilmesi emrini verdi. Bu, gerçekten cüretli bir karardı. Çünkü, esasen Kütahya yenilgisi ve Afyon, Kütahya, Eskişehir'in kaybedilmesi, ülkede moral gücü sarsmıştı. Şimdi de, Eskişehir doğusu bölgesinden Sakarya kesimine kadar 100 km. çekilmekle, geniş bir yurt parçası daha, bile bile düşmana bırakılmış oluyordu. Bunun sonucu olarak, ordunun ve halkın morali daha da

⁴ Abdi İpekçi, İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, İstanbul, 1968, s. 35.

⁵ Richard D. Robinson, The First Turkish Republic, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1963, s. 29.

bozulabilirdi. Fakat, fiziksel ve ruhsal cesareti kadar, gerçekçi bir karakter sahibi de olan Mustafa Kemal Paşa, sorumluluğu üzerine alarak, "... Askerliğin icaplarına uyalım..." demiş ve bu cüretli kararı vermiştir. Aslında bu karar, içinde bulunulan koşullara en uygun gerçekçi bir durum muhakemesine dayanıyordu. Nitekim, Türk İstiklal Savaşı'nın hayati önemde bir dönüm noktasını oluşturan Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos - 13 Eylül 1921)'nin başarı ile sonuçlanması, Atatürk'ün bu cüretli kararındaki isabeti kanıtlar. Sakarya Meydan Muharebesi öyle bir dönüm noktasıdır ki, bir Amerikalı yazar, şu değerlendirmeyi yapmaktan kendini alamamıştır: "Sakarya kıyılarındaki Türk Zaferi, Yakın ve Ortadoğu'nun siyasal yüzünü kökünden değiştirmiştir. Batı, 200 yıldan beri, yıpranmış Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalıyordu. Fakat, Sakarya Nehri'nde Türk'ün kendisi ile karşılaşmış ve Türk'e dokunduğu an, tarihin akışı değişmiştir. Tarih, bir gün, Sakarya kıyılarındaki bu pek az bilinen çarpışmanın, çağımızın kesin sonuçlu muharebelerinden biri olduğunu anlayacaktır."⁶ Bu dikkate değer pasajı kendi eserine almak gereğini duyan ve çağımızın en tanınmış tarihçilerinden biri olan Toynbee, Sakarya ve benzeri Türk zaferlerini dünya tarihine armağan eden Atatürk hakkında şu değerlendirmeyi yapıyor: "Mustafa Kemal parlak bir asker, atak ve başına buyruk bir kişi idi... Ülkesini yüksek bir itibar ve güce kavuşturdu... Dış düşmanlara karşı başarıyla çarpıştı ve tarih sayfalarında kendisi için müstesna bir yer sağladı..."⁷

Atatürk, askerlik mesleği gereği, kuşkusuz, bir savaş adamıdır. Bu nedenle, doğal olarak kendisini ulusuna ve dünyaya önce üstün savaşçı kişiliği ile benimsetmiştir. Buna rağmen, savaşı sevmemiş ve mecbur kalmadıkça istememiştir. Bu gerçek, O'nun şu sözlerinde kesinlikle yansır: "...Savaş, zaruri ve hayati olmalıdır... Milleti savaşa götürürnce, vicdanımda acı duymamalıyım. *Öldüreceğiz diyenlere karşı ölmeyeceğiz diye savaşa girebiliriz. Lakin, millet hayatı tehlikeye uğramadıkça, savaş bir cinayettir*"⁸. Bu nedenledir ki, "Ya İstiklal, ya ölüm!" parolasında özünü bulan yön verici dehası ile ulusunu bağımsızlığa kavuşturduktan sonra; en büyük siyasal tutkusu, "Yurtta sulh, cihanda

⁶ Clair Price, *The Rebirth of Turkey*, New York, 1923, s. 189.

⁷ Arnold J. Toynbee, *Turkey*, New York, Charles Scribner's Sons, 1927, s. 115.

⁸ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, c. II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basım-evi, 1952, s. 124.

sulh” ilkesi olmuştur. İki dünya harbi arasındaki siyasal çalkantılar ve savaş akımları sırasında böyle bir ilkeye bağlanmak, ancak ünlü İngiliz düşünürü Carlyle’in (1795-1881) “Kahramanlar”ına yaraşır örnek bir davranıştır. (Bilindiği gibi, Carlyle, Kahramanlar adlı eserinde Hazreti Muhammed ve Napolyon gibi, çağlarına kendi damgalarını vurmuş kişileri inceler). Bununla beraber, hemen belirtmeliyim ki, Atatürk, militarist olmadığı gibi, körü körüne barışçı da değildir. Çünkü, böyle bir zihniyetin ulusu acze sürükleyeceğine, toplumun bağımsızlık ve özgürlük gibi er kutsal varlıklarını zedeleyeceğine inanır. O’na göre, insan gibi yaşayabilmek için, ulusun güçlü olması ve her şeyden önce ulusun kendi gücüne güvenmesi zorunludur. Yetiştirdiği dönem ve ortamın zor koşulları ve kendisinin çok yönlü hayat tecrübesi O’nda bu inancı kökleştirmiştir. Bu bölümü, tanınmış İngiliz yazarı Lord Kinross’un şu görüşü ile bitireceğim: ‘... Atatürk, bir yandan savaş adamıdır; öte yandan da, barış adamı. İçindeki büyük askeri deha, ulusunu çökmekten kurtarmış ve gene içindeki devlet adamı özelliği, hayatına ışık saçtığı ulusunun yeniden doğuşunu sağlamıştır⁹.’”

IV. Devlet Adamı Atatürk

Çağımızda, modern Türkiye ile ilgili olarak yayımlanmış eserlerin büyük bir kısmı, Atatürk’ün asker kişiliğinden ve askerlik alanındaki başarılarından çok; devlet adamlığını, özellikle çok yönlü ve köklü devrim ve reformlarını inceler ve değerlendirir. Bu inceleme ve değerlendirmelerin sonuçları, yazar ve düşünürlerin bilimsel çaplarına ve kişisel karakterlerine göre, az çok değişik nitelikli olmakla beraber; çoğunlukla olumludur. Bu sonuçların büyük bir bölümünde üzerinde birleşilen ortak nokta, Atatürk’ün “Modern Türkiye’nin Yaratıcısı” olduğudur. Bu yaratıcılık, elbette, Atatürk’ün üstün devlet adamlığı nitelik ve yeteneğine dayanır. Bununla beraber, “... Kemal hemen hemen sınırsız bir siyasal güce sahipti; fakat, bu güç bakımından pek de ehliyetli değildi. Çünkü, dehası askeri alanda idi¹⁰...” gibi yargılara da rastlanır. Ancak, çoğunluğun görüşü, İnönü’nün şu değerlendirmesine yakındır diyebiliriz: “... (Atatürk’ün) askerlik vasıfları hakikaten yüksektir... (Ama) *siyasi vasıflarının daha büyük*

⁹ Lord Kinross, Gerçekçi Atatürk, The British Council, Ankara, 1981, s. 2.

¹⁰ Encyclopaedia Britannica, c. 13, 1968, s. 276.

olduğu görülür. Bu ikisi birleşince, Atatürk'ün kişiliği müstesna bir ölçüye çıkmış oluyor...¹¹. Kişisel bir kanı olarak diyebilirim ki; Atatürk'ün askeri ve siyasi dehası, tam bir denge oluşturur ve büyük bir uyum içinde birbirini bütünler. Bu kanaatimi bir örnekle vurgulamak isterim. Asker ve devlet adamı nitelik ve yeteneklerine dayanarak eşsiz bir liyakatla yönettiği Türk İstiklal Savaşı'nın son safhasını oluşturan 30 Ağustos Başkomutan Meydan Muharebesi'ni kesin bir zafere ulaştıran Mustafa Kemal Paşa, Takip Harekâtı sırasında, Çanakkale Boğazı kesiminde bulunan ve Türk Ordusu ile askeri bir çatışmaya hiç de istekli görünmeyen İngilizlerle çarpışmayı göze alarak, daha sert bir tutum izleyebilirdi. Böyle yapmadı. Sadece, ileri harekâta devam ederek, gücünü göstermekle yetindi ve ilk uzlaşma eğilimini gördüğü zaman, ordularını durdurdu. Çünkü, asıl savaşı kazanmıştı. Amacı, artık, yeni savaşlar peşinde koşmak değil; barışı, ülkeyi uygarlık ve kalkınmaya kavuşturacak barışı kazanmaktı. Nitekim, kazandı da... Atatürk'ün bu tutumunda, gerçekçi ve caydırıcı bir strateji kadar, belki daha fazla, O'nun siyasal dehasını ortaya koyan ileri görüşlü bir devlet adamlığı, ince bir diplomasi de hâkimdir. Çünkü, bu büyük Türk, gerçek durumu kavrayış, değerlendiriş ve uzağı görüş yeteneklerine dayanan realist ve idealist karakteri ile, bir hareketi başlatma ve sona erdirmeye anını, çoğunluğu şaşırtan bir isabetle, daima kestirebilmiştir. Nitekim, genel kaniya göre, her şeyin bittiği sanılacak kadar umutsuz koşullar altında, idealist yönü ile, Türk İstiklal Savaşı'na başlaması; buna karşılık, ümitlerle birlikte, muzaffer bir komutanın ihtiraslarını da kışkırtabilecek bir zafer anında daha önce, realist yanı ile, uzağı gören bir devlet adamı uyanıklığı içinde çizmiş olduğu Misak-ı Milli dışına, bazı baskılara rağmen, çıkmayarak durmasını bilmesi, olağanüstü denebilecek bir siyasal deha, bir devlet adamlığı örneğidir. Bu görüşümüzde, kuşkusuz, yalnız değiliz. Örneğin, tanınmış bir İngiliz tarihçisi olan Bernard Lewis'in şu değerlendirmesi gerçekten ilginçtir: "... (Kurtuluş Savaşı'nda) askeri harekât kazanılmıştı. Milliyetçilerin siyasal programı başarıya ulaşmıştı. Bu başarı, uluslararası bir antlaşma (Lozan Antlaşması, 24 Temmuz 1923) ile de bütün dünyaca tanınmıştı. Bundan sonra ne yapılmalı idi? Mustafa Kemal'in gerçek büyüklüğü bu soruya verdiği cevapta yatar..." İngiliz tarihçisi, Falih Rıfkı Atay'dan

¹¹ İpekçi, s. 35.

aldığı bir pasaja dayanarak, Atatürk ile Enver Paşa arasında yapılan ilginç bir kıyaslamayı ortaya koyuyor ve böylece, Atatürk'ün gerçek büyüklüğünü gösteren cevabını dolaylı bir biçimde belirtiyor: "... Enver'in özel niteliği cüretti; Mustafa Kemal'in ise, uzağı görüş... Mustafa Kemal, 1914'te Harbiye Nazırı (Milli Savunma Bakanı) olmuş olsaydı, ülkeyi I inci Dünya Savaşı'na sokmazdı. Buna karşılık, 1922'de İzmir'e giren Enver olsaydı; aynı hızla geriye döner, Suriye ve Irak'a yürür ve bütün kazanılanları kaybederdi..."¹²

Bu bölümü, Atatürk'ün devlet adamlığı yönünün devrimci niteliği ile tamamlamak isterim. Bir Batılı düşünürü göre, "gerçek devlet adamlığı, bir milleti olduğu biçimden, olması gereken biçime dönüştürme sanatıdır."¹³ Bu tanımlama, adeta Atatürk'ü, O'nun devrim ve reformlarını niteler. Çünkü, Atatürk'e göre, "Devrim, Türk Milletini son yüzyıllarda geri bırakmış olan kurumları yıkarak; yerlerine, milletin en yüksek uygarlık gereklerine uygun olarak ilerlemesini sağlayacak yeni kurumları koymuş olmaktadır."¹⁴

Atatürk Devrimini, tarihte gerçekleştirilen başka devrimlerle karşılaştıran otoritelere rastlanır. Bunlar arasında, bence, en anlamlı yorum, tanınmış Fransız düşünürü Georges Duhamel (1884-1966)'e ait olandır. Bu düşünür şöyle diyor: "...Atatürk, yani Türklerin Atası, girişim ve umutlarının görüldüğü ile, ortalığı ayağa kaldırmadan çalıştı... İnsana şaşkınlık veren eseri, İngiliz, Fransız ya da Rus devrimcilerinin eserlerine hiçbir bakımdan benzemez. Bu ülkelerden hiçbiri, dile ve yazıya dokunabilmeyi akıllarının kıyısından bile geçirmemiştir. Ne Cromwell, ne Robespierre, ne Lenin ve ne de Lenin'i izleyenler, önderlik ettikleri ulusu bilim felsefesi, düşünce yöntemi, kısacası alinyazısını değiştirme yoluna götürmeye kalkışmamışlardır. Mustafa Kemal, bunu yapan ve büyük bir başarı ile sonuca ulaştıran eşsiz adamdır."¹⁵

Atatürk'ü, diktatör olarak nitelenen çağdaş bazı liderlerle karşılaştıranlar da göze çarpar. Bunlardan biri Lord Kinross olup "Gerçekçi Atatürk" konulu yazısındaki şu sözleri dikkati çekiyor: "... Kemal

¹² Prof. Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, London, Oxford University Press, 1961, s. 249-250.

¹³ *The New Dictionary of Thoughts*, s. 638.

¹⁴ Cihat Akçakayalıoğlu, *Atatürk*, Ankara, Gnkur. Basımevi., 1980, s. 49.

¹⁵ Çağlar Boyunca 100 Büyük İnsan (Çeviri), İstanbul, Fono Matbaası, 1971, s. 794.

Atatürk'ün çağımızın yetiştirdiği en büyük adamlardan biri olduğuna dair zihnimde en ufak bir şüphe yoktur. Gerçekten, Türkiye, Atatürk'ün son on yılında başarmış oldukları ile, Batının bazı milletlerini etkiledi. Ancak, bu milletlerin liderleri, Atatürk'ten çok farklı olarak, demokrasinin değerlerini tehdit eden bir güçle kuvvetlendiler. Almanya'nın Hitler'i, hür milletini esarete götürmüş; Atatürk ise, esaret altındaki ulusunu özgürlüğe kavuşturmuştur. İtalya'nın Mussolini'si, sivil olduğu halde, başkomutanlık sevdasına düşmüş; buna karşılık, Atatürk, askeri görevinin bittiğine inandığı anda, sivil hayata geçmiştir. Gerek Hitler ve gerek Mussolini, toprak kazanma hırsları ile, komşularının haklarına tecavüz etmişler ve birer imparatorluk kurma sevdasına kapılmışlardır. Atatürk ise, bunun tam tersini yapmış; bir imparatorluktan bir millet yaratmıştır..." Burada bir noktaya işaret etmek isterim. Atatürk, övgü dolu da olsa, genellikle, böyle kıyaslamalardan hoşlanmazdı. Nitekim, kendisini Napolyon'a benzeten bir dostuna, "Benim adım Mustafa Kemal'dir. Eğer beni onurlandırmak istiyorsan, Türkiyeli Mustafa Kemal diye çağır" cevabını vermiştir. Daha dikkate değer bir tepkisi de Büyük İskender ile ilgilidir. Atatürk döneminde Ankara'da Fransa Büyükelçisi olarak bulunan Kont de Chambrun'ün "Atatürk ve Yeni Türkiye" başlığını taşıyan anılarında şu notları görüyoruz: "... Selanik civarında İskender'in dünyaya geldiği yerde doğduğunu düşünerek, Mustafa Kemal'e, bu rastlantıyı ima ettiğimde bana şöyle dedi: *Karşılaştırma burada durur. İskender, dünyayı fethetti; ben etmedim. Dünyayı fethederken o, kendi vatanını unuttu. Ben kendiminkini hiçbir zaman unutmayacağım.*" Nitekim, unutmadı ve unutulmadı da.

V. Sonuç

Atatürk, hiç kuşkusuz, Türk Milleti için ulusal bir kahramandır ve bu ölümsüz kahramanlığın temelinde, sadece muharebe meydanlarında kazandığı zaferler değil; ulusunu çağdaş uygar toplumlara yaraşır *bağımsız, özgür ve saygın* bir devlete kavuşturan ilke, devrim ve reformları da yatar. Bu nedenle, ulusumuzun Atatürk'e olan saygısı derindir, sevgisi engindir, bağlılığı sınırsızdır. Bu gerçeği, bizi yakından tanıyan bazı Batılılar da vurgular. Örneğin, aramızda uzun bir süre kalan ve hazırladığı eseri "Türkler" adı ile dilimize de çevirilen bir İngiliz gazetecisi şöyle diyor: "... Bütün ulusların büyük adamları vardır. Fakat, modern Türkiye'de Atatürk'e gösterilen taparcasına

saygıya benzer bir şeyin (başka bir yerde) bulunduğundan şüpheliyim. O, Ebedi Önderdir”¹⁶. Bundan başka, Atatürk, insan haklarına inanmış ve bağımsızlık mücadelesi ile bu hakların gerçekleşmesine derin katkıda bulunmuş, evrensel çapta bir idealisttir de. Bu niteliği ile Atatürk, UNESCO’nun deyişiyle, “Bütün insanlık dünyası için bir onur simgesidir.” Özellikle, İslam dünyası, Atatürk’ü daima şükranla anmış ve anmaktadır. Örneğin Pakistan’ın kurucusu Muhammed Ali Cinnah’a göre, “Atatürk, Türkiye’yi kurtarmakla, bütün dünya uluslarına, Müslümanların seslerini duyuracak güçte olduğunu ispat etti. Kemal Atatürk’ün ölümü ile, Müslüman dünyası, en büyük kahramanını kaybetmiştir... (Kasım 1954)”. Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba ise, şu görüştedir: “. . . Biz, Atatürk’ün kişiliğinde, savaş alanlarında büyük bir asker olduğunu ispat ettikten sonra, her şeyin büsbütün kaybolduğu sanıldığı bir anda, ulusundan ümidini kesmeyi şiddetle reddeden, Tanrı’nın seçtiği büyük insanı yüceltiyor, kutluyoruz. . . Atatürk, ölümü köleliğe üstün tutan bir ulusun neler yapabileceğini hayretler içinde kalan dünyaya göstermiştir. Bu örnek unutulmayacak; O’nun ölmez eseri, egemenliklerini elde etmiş olan ulusların kaderlerine hükmedenler için ışıklı bir örnek ve ilham kaynağı olarak kalacaktır. . . (Kasım 1963)”.

Ulusumuz için katlanması zor, acı bir gerçek olmakla beraber; Atatürk de, her insan gibi, öldü. Fakat, sadece milleti üzerinde değil, uluslararası alanda da eşine az rastlanır derin bir yankı yaratarak ve silinmez bir etki bırakarak. . . Türk ulusunun hayatından parlak bir yıldız olarak kayıp geçen Atamızın fani varlığından uzak kalmanın tesellisini, şahsen, çok kez, O’nun şu sözlerinde bulmaya çalışırım: “İki Mustafa Kemal vardır: Biri ben, et ve kemik, geçici Mustafa Kemal. . . İkinci Mustafa Kemal, onu ben kelimesi ile ifade edemem. O, ben değil, bizdir. O memleketin her köşesinde; yeni fikir, yeni hayat ve büyük ülkü için uğraşan aydın ve savaşçı bir topluluktur. Ben onların rüyasını temsil ediyorum. Benim teşebbüslerim, onların özlemini çektikleri şeyleri tatmin içindir. O Mustafa Kemal sizsiniz, hepinizsiniz. Geçici olmayan, yaşaması ve başarması gereken Mustafa Kemal odur.”¹⁷

¹⁶ David Hotham, *The Turks*, London, Cox and Vyman Ltd., 1972, s. 21.

¹⁷ Utkan Kocatürk, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara, Ayyıldız Basım-
evi, 1969.

